

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIII/1—2

БЕОГРАД
1977.

Срб — Србљанин, срѣски⁷, Србац — Срѣчанин, србачки, а Србица — Срѣчанин, срѣчки.

Може бити и заједничких етника⁸, и ктетика⁹, или и једних и других¹⁰.

Неки етници, необични по творби, већ су се одомаћили¹¹, а има таквих и ктетика¹², што не настају само од топонима, него и од етника¹³.

Али, ваља разликовати облике: *вршачки* (од: *Вршац*) и *вршички* (од: *Вршич*), *ѣрабовачки* (од: *Грабоваци*) и *ѣрабовички* (од: *Грабовица*), *јагарски* (од: *Јагар*) и *јагрански* (од: *Јагран*)¹⁴, па: *брзовачки* и *брзовички*, *ђаковачки* и *ђаковички*, *краљевачки* и *краљевички*, *крушевачки* и *крушевички*, *лишовачки* и *лишовички*, *мишровачки* и *мишровички*, *ораховачки* и *оравички*, *србачки* и *срѣчки*, јер то нису и не могу бити синонимима.

Према томе, у Правописном речнику исправни су облици: *Ораховаци* — *Ораховчанин*, *оравачки* и *Ораховица* — *Ораховчанин*, *оравички*, али: *Мишровчанин*, *Мишровчанка* и *мишровачки* могу се односити само на *Мишровац*, а не и на *Мишровицу* (од које етник и ктетик гласе: *Мишровчанин*, *Мишровчанка*, *мишровички*).

Ј. Моловић

НАПОМЕНЕ О НЕКИМ НОРМАТИВНИМ ПИТАЊИМА

Сукоб језичке лојике и ѣримене новој сисѣма мера

Аутори великог „Речника српскохрватског књижевног и народног језика“ (Речника САНУ) били су не мало изненађени кад су им, у дискусији о Речнику, стручњаци за природно-математичке науке рекли да није исправно што је *килоѣрам* дефинисан као „јединица мере за тежину“; та мерила не издржава ни дефиниција речи *ѣрам* (такође у РСАНУ) „јединица мере за тежину (у физици и за масу)“.

⁷ Могло би и *срб + ски*, тј. без једначења, да се разликује од: *Срб(ин)* — *срѣски* (још: *Раб* — *раб + ски*, *УБ* — *уб + ски*).

⁸ *Грѣжанин* (од: *Грѣж*) и *Грѣжанин* (од: *Грѣжа*), с разликом у нагласку, али и без тога: *Новљанин* (од: *Нови* и *Новска*).

⁹ Нпр. *јабланички* (од: *Јабланик* и *Јабланица*).

¹⁰ *Дрежничанин* и *дрезнички* (од: *Дрежник* и *Дрежница*).

¹¹ Рецимо: *Дрварчанин* (м. *Дрваранин*), *Дубровчанин* (м. *Дубровничанин*), *Заѣрејчанин* (м. *Заѣрељанин*), *Љубљанчанин* (м. *Љубљанѣанин*).

¹² Нпр. *дубровачки* (м. *дубровнички*), *заѣребачки* (м. *заѣреб + ски*, *заѣрејски*).

¹³ *Војвођански* (м. *војводински*), *ѣанчевачки* (м. *ѣанчевски*), *херѣѣовински* (м. *херѣѣовински*); упор. и: *срем + ски* и *сремачки* (од: *Сремац*), а *мачвански* је и од: *Мачва* и од: *Мачванин*.

¹⁴ Ово је у Прав. речнику (354/а) и за *Јагар* и за *Јагран*, с разликом само у нагласку, али је обличка разлика важнија и потребнија.

Какве би морале бити дефиниције да би биле признате као исправне, показује једнотомни Лексикон ЈЛЗ (Загреб 1974), где читамо:

„грам (г), јединица масе у ЦГС-суставу“;

„килограм (кг), јединица за мјерење масе у МКС систему“;

„тежина, ФИЗ сила којом гравитацијско поље дјелује на масу; јединица п о н д“;

„понд ... тежина масе од 1 грама“;

„килопонд ... тежина масе од 1 кг“.

Испада да је неправилно рећи да је нпр. боксер тешке категорије тежак (одн. да има тежину) преко 81 килограм или да је тежина неке машине преко 10 тона. А „правилно“ би било само да има масу преко 81 килограм одн. 10 тона; ако ипак хоћемо да говоримо о тежини, морали бисмо рећи „81 килопонд“ и (ваљда) „10 мегапонд“.

Укратко: још једно реформаторско задирање у уврежене изражајне обичаје и језичко наслеђе (поменули смо у НЈ XIX, 182—187) „једнакостранични троугао“ уместо равностранни, „површ“ уместо површина, „философија“ уместо филозофија); овога пута изразито тешко, јер су погођене веома обичне речи, које спадају у најосновнији лексички фонд.

Да је у питању какво необавезно мишљење или предлог, могли бисмо се ограничити на кратак одговор: неприхватљиво је сужавање појма *тежина* и неприхватљиво је одвајање тога појма од мера грам, килограм, метричка цента, тона. Ствар је, међутим, далеко озбиљнија, јер се изводи са ослоном на међународни систем и придаје јој се снага прописа. Читамо нпр. у општој енциклопедији ЈЛЗ:

„МЕЂУНАРОДНИ СИСТЕМ ЈЕДИНИЦА (SI; скраћ. од франц. *Système International des Unités*), кохерентан систем мјernih јединица усвојен 1960. на Генералној конференцији за мјере и утеге ... данас обавезан у већини земаља (и у СФРЈ) ... Глав. су предности SI пред осталим, прије употребљаваним системима ... разграничење појмова масе, тежине и силе (у прошлости је двозначност назива „килограм“ доводила до знатних неприлика)“.

Не можемо, наравно, одбијати усвојени међународни систем јединица, али можемо говорити о његовој лингвистичкој реализацији код нас и тражити начин да његове лингвистичке последице не задиру у нормални живот језика. Према томе, питање које је пред нама у првом реду гласи: како помирити с једне стране правну и друштвену чињеницу да је усвојен нови систем мера, да се у њему величина „маса“ мери грамима, килограмима итд., док се сила којом гравитационо поље дјелује на тело мери пондом — и с друге стране лингвистичку чињеницу да у општем језику та два појма немају диференцирана именована, да их оба обухвата реч „тежина“ и друге за њу везане речи (*тежак, оштежати* итд. — а с тим су везани и антоними *лак, олакшати*).

Управо је ова комплексност значења речи *тежина* прва сметња за прихватање оног решења које смо цитирали из Лексикона ЈЛЗ. У нашој

језичкој свести *тежина* је много комплекснији појам него „сила којом гравитацијско поље дјелује на масу“. То је једна од основних квантитативних карактеристика и мера тела и материје, један од основних одговора на питања типа *к о л и к о*. У нашој свести, оној која се огледа у општем језику, са том представом тесно су скопчана не само гравитациона својства тела (притисак на ослонац, отпор подизању на већу висину) него и инерциона (дејство при удару и судару, отпор покретању и заустављању). Некад нам је више на уму прво (нпр.: попуштање темеља под тежином зграде, тежина возила у односу на носивост моста), некад друго (кад говоримо о тежини зрна из оружја, кугли које се сударају), али често не мислимо ни на гравитацију ни на инерцију, него просто на количину и на меру (кад говоримо нпр. о тежини од 30 грама злата или 100 тона жита).

Очигледно је да традиционална реч и појам *тежина* (остављајући по страни компоненту везану за специфичну тежину или густоћу, нпр. кад говоримо о тежини олова, сировог дрвета и сл.) обухвата не само цитирану формулацију везану за тежу космичког тела, него и елементе којима се (стручно) дефинише термин *маса*:

„количина материје у неком тијелу; једна од основних величина механике“ (Енциклопедија лексикографског завода);

„мера инерције тела и њихових гравитационих својстава“ (Мала совјетска енциклопедија);

„основно својство материје и једна од недефинираних величина на којима се заснивају физ. мјерења; поистовјећује се с количином материје коју садржава одређено тијело“ (Лексикон ЈЛЗ).

То значи да општејезички појам *тежина* схватамо и у апсолутном смислу, као постојану меру тела и материје, занемарујући колебања гравитације зависна од географске ширине и надморске висине, иако она за прецизнија мерења (нпр. спортске справе, драгоцени метали) и нису безначајна. Исти се диск и атлетска кугла употребљавају и на екватору и нпр. у Норвешкој, иако би се тежина у релативном, гравитационом смислу (измерена на ваги са опругом) разликовала за који грам — што би било недопустиво кад би она била релевантна.

То даље значи да ми у практичном животу, оперишући „тежином“ и њеним мерама, нормално имамо у виду апсолутну вредност, тј. меру масе (што је за грубља мерења довољно применљиво и као мера силе отезања к земљи). Према томе ће мере масе — у грамима, килограмима, тонама итд. — потпуно задовољавати наше практичне потребе за мерењем тела и количине материје, док ће нам веома ретко бити потребно да меримо силу отезања к земљи супротстављајући ту меру апсолутној. Све у свему, незамисливо је да у општем језику и свакодневном животу коегзистирају у неком логичном поретку „грам“ и „понд“; једна од тих мера мора остати у ужим, стручним оквирима, а са гледишта језика неприхватљиво је да се општенародне речи грам, килограм, тона одузимају општем изразу и повлаче у специјалну терминологију. Такође је са гледишта језика недопустиво да се комплексни појам *тежина*, око којег

се развио један важан систем реалних и фигуративних лексичких јединица, сведе на једно специјално значење, да се термин „*шежина*“ монополише за саму једну компоненту значења те речи.

Често се стручна терминологија среће с потребом да диференцира и рашчлани неки комплексни појам општег језика, нпр.:

сујласници — прави сугласници и сонанти;

ййице — станарице и селице, или тркачице, пливачице и летачице;

шећери — моносахариди (глукоза, галактоза и др.) и дисахариди (сахароза, лактоза и др.);

бројеви — општи и посебни, цели и разломци итд.

Како се види и из наведених примера, нормални је поступак при таквом диференцирању да се задржава поље значења опште речи, а диференцирање се постиже увођењем нових термина (додавањем атрибута или новом именицом). И са појмом *шежина* делимично је тако урађено, јер су у оквиру општег поља значења те речи настали диференцирани термини *маса* и *тисјоћа* или *сйецифична шежина* (одн. *сйецифична маса*).

Намеће се мисао да би и за оно значење речи *шежина* које се везује са јединицом „понд“ (тежина као сила) било потребно увести диференцирани термин. Како би требало да гласи тај термин — врло је незахвално препоручивати. Пребирање могућних атрибута (нпр. *травийациона, релативна, условна тежина*) не даје жељени резултат. Именица готових нема (сувише би била необична глаг. именица *шежење*, као и термин *йошеја* — засведочен у једном извору). Најмање отпора језичко осећање пружа успостављању нових термина на основу страних елемената, као што је *маса* према лат. *massa*; за *шежину* у лат. имамо *pondus* и *gravitas* (што би код нас било *травийей*, уп. *garitas* — *рарийей* и сл.).

Било какав избор да направе физичари или физичари и лингвисти заједно — био би бољи него покушај сужавања значења речи *шежина* (са чиме аутоматски иде и *шежак* и др.) и расецања њене везе са *трамом* и другим мерама на које смо навикли. Језичко осећање, засновано на традицији и лингвистичкој логици, пружиле снажан отпор таквом покушају, а никако неће бити добро ако се нормални изражајни узус буде проглашавао за нешто неправилно и неуко.

Либија и „Цамахирија“

Од арапске основе Ğ-M-H-R изводе се речи са значењем нечег скупног, општег, нпр. *ġāmhāġ* „скуп, збор; маса (људи)“, *ġumhūr* „маса, свет“, а такође „публика“ и „народ“ — итд. Од те основе изведен је и термин *ġumhūrīyyā* „република“ (с којим се срећемо у именима неких арапских листова). Недавно је у званични назив републике Либије уведена једна друкчија творбена варијанта од исте основе — као ознака типа државе или државног уређења — која у транскрипцији гласи *џамахирија* (или *џемахирија*). Та се реч, изгледа, не може прецизно превести на наш језик, јер с једне стране асоцира сродну реч у значењу „република“, а с друге стране опште значење ове основе: „јавни, општи, масовни“.

Није онда замерити нашим новинарима што се нису одлучили за неки неизбежно не сасвим прецизни превод, рецимо „заједница“, иако би то вероватно било срећније него задржавање непреведеног термина „*мамахирија*“. За критику је, међутим, неумерена употреба ове речи. Као да су фасцинирани њоме, новински извештачи готово да не могу поменути земљу Либију а да не употребе ову принову у нашем ионако великом фонду варваризама; чак се догађа да је употребе у м е с т о имена земље. Кад се каже нпр. „Египат и Цамахирија“ — то је исто толико бесмислено као кад би се рекло „Француска и Краљевство“ уместо „Француска и Британија“, или „Јапан и Заједница“ уместо „Јапан и Аустралија“ (званично име: Commonwealth of Australia). Проширује се, дакле, списак непотребних проблема у нашој језичкој култури (после нпр. *Сри Ланке* — *Шри Ланке*, *Камјучије* — *Камјуђије*), имамо још један неизбежан плод праксе недомишљеног и стручно непровереног задирања у изражајне обичаје.

У ствари је веома ретко заиста потребно да употребљавамо званична административна имена држава уместо географских. Практично редовно говоримо *Мексико*, *Бразилија* или *Бразил*, *Аусџралија* — а не „Уједињене Мексиканске Државе“ (Estados Unidos Mexicanos), „Уједињене Државе Бразила“ (Estados Unidos do Brasil), „Аустралијска Заједница“ (Commonwealth of Australia). За званичним називима стварна потреба се намеће веома ретко, изузев кад не постоји довољно диференцирано географско име (нпр. *Сједињене Америчке Државе*, јер је име *Америка* двозначно). Либију, према томе, можемо и даље звати *Л и б и ј о м*.

Уз неке сјорне сјавове у нашем часопису

Иако је општа тежња уредништва и сарадника „Нашег језика“ да прилози у часопису усаглашено доприносе унапређивању наше језичке норме и културе, то никако не значи потпуну усаглашеност и уједначеност ставова који се заступају. Као слободно гласило и трибина за расправљање отворених питања нашег књижевног језика, „Наш језик“ неминовно обухвата и спорне ставове или лична мишљења и одређења, некад више а некад мање прихватљива за шири круг радника на пољу језичке културе. У иптересу развијања дискусије о отвореним питањима и идентификовања онога што је спорно, о чему још не постоји јединствен нормативни суд — корисно ће бити да се осврнемо на неке такве ставове.

Облик ејника и кјейника. Два међусобно опречна става долазе до изражаја кад се суди о правилности облика имена становника и придева изведених од домаћих географских имена. По једноме — правилан је само облик који одговара месном народном говору (обично се при томе подразумева да не мора бити баш дијалектолошки аутентичан, него да се може структурално прилагодити штокавском стандарду). По другоме, који у овом броју „Нашег језика“ заступа Ј. Моловић, облик етника и ктетика мора бити у складу са нормалним, продуктивним творбеним моделима и односима.

Језичка норма и језичка пракса морају неизбежно рачунати са компромисом ова два става. Локални облик, ако одступа од штокавског стандарда, по правилу је подложен корекцији у фонетском смислу (нпр. *Грабљанин*, *Лийљанин* а не „Грабјанин“, „Липјанин“) и у смислу чувања нормалног штокавског облика суфикса (тип *Винковчанин*, *Осјечанин* а не „Винковчан“, „Осјечан“); ако је пак ослобођен изразито дијалекатских структуралних обележја, месни облик представља основни језички стандард и мора се увек сматрати правилним.

Међутим, начела језичке економије и слободног живота језичких система не допуштају да се остане само на овоме, да се месне варијанте етника и ктетика узму као ј е д и н и правилни и допуштени облици. Само ограничен број знатнијих етника и ктетика може рачунати са употребом довољно фреквентном да би се могли памтити и преносити као посебне лексеме, а остали на ширем језичком простору постоје само потенцијално, као творбена могућност којој се по потреби прибегава. Географске карте, разни именици и други доступнији извори дају нам по правилу податке само о основном имену; ако не знамо изворни облик изведенице, остаје нам п р а в о слободне творбе по продуктивним обрасцима, у чему не треба видети никакву неправилност, него језичку нужност и законитост природног и неспутаног функционисања језика.

То практично значи да за десетак О р а х о в и ц а — колико их видимо у службеном *Именику месца у Јујославији* (Београд, 1973) — не можемо ни од кога тражити да научи како од које гласи назив становника и придев. Ко поуздано зна да се у некој од тих Ораховица каже *Ораховчанин*, *орახовачки* — нормално ће употребити такве облике, а иначе нам остају типични творбени обрасци, тј. *Ораховичанин*, *орახовички*.

Облик и промена хипокористика. Питања нормирања ове материје посебно су сложена и суочена с посебним тешкоћама и ограничењима, јер се у томе мора рачунати и са системским, општејезичким законитостима и о посебном значају локалних језичких обичаја, чак и личних права носилаца имена. Зато се овде често пре може говорити о изражајним обичајима него о језичкој норми. Колико су ти обичаји и међу филолошким радницима неуједначени, могли су посведочити и недавни научни скупови посвећени Даничићу, на којима се његово име чуло час у облику *Ђуро* час *Ђура*, у генитиву исто тако *Ђура* или *Ђуре*. Опречни ставови у погледу признавања промене по типу *Page-Pageina* дошли су до изражаја и у недавно објављеним свескама „Нашег језика“ (НЈ XXII, св. 1—2, стр. 12—14. и св. 3, стр. 123—125). — Неколико напомена о именима овог типа.

У номинативу је име онакво каквим се служи или се служио носилац. Даничић се определио за *Ђуро*, Матавуљ је *Симо*, Ђипико је *Иво*, Андрић такође *Иво*, Селимовић је *Меша* (у ствари: *Мѣша*), Јакшић је *Ђура*, Станковић је *Бора*, Костић је *Лаза* итд.).

Хипокористик — док је само то — не подлеже томе ограничењу. Истога човека могу разни људи и средине звати *Брано*, *Брана* и *Брана*;

међутим, кад он сам употреби који од тих облика као и ме и кад га други као име преузму, важи прво правило.

За разлику од номинатива, тип промене подложен је нормирању, имена се у књижевном језику мењају само по признатим обрасцима (било изричито признатим, било таквим који су културном праксом стекли „право грађанства“ и неку врсту прећутног признања). Међутим, полазећи од језичке стварности и специфичности ове материје, нормирање овде мора бити гипкије и више рачунати са вишеструкостима него у речима општег значења.

Како је познато, реалну подлогу у штокавским говорима имају промене типа *Иво—Ива—Ивов, Раге—Рага—Рагов*, такође мешовита *Иво—Иве—Ивин, Раге—Раге—Рагин*, а код имена на *-е* и *Раге—Рагеџа—Рагејов, Сјоле—Сјолеџа—Сјолешов*. Ипак се нормативно решење не може свести на прости захтев да се имена мењају онако како је својствено језичкој средини носилаца, и то из два разлога. Први је чињеница да се имена многих људи не могу строго везати за једну средину, јер постоје прелазне зоне и сељења, преласци из једне у другу средину, или напросто онај који пише нема довољно података о носиоцу имена и његовој говорној средини; за имена из народне песме тешко би било и рећи шта је меродавније: одакле је личност или где живи песма.

Други је разлог традиција књижевног језика, неједнак однос досадашње норме према овим променама и њихова неједнака присутност у културном наслеђу. Прва промена, својствена и Вуковом језику, најпре је призната као књижевна, па се доста примењивала и на имена изван говорне области којој је својствена. На тај начин она је стекла и извесну предност класичног правила, те нећемо сматрати грешком ни кад се примени на људе из говорне средине којој није својствен овај тип. И други, мешовити тип (*Иво—Иве—Ивин*) такође се већ сасвим укоренио у нашу културну праксу, уз одговарајућа нормативна признања. И овде се догађају прекорачења (употреба шира од реалне говорне ситуације), чему доприноси и пракса оних којима је најближа *а*-промена (*Ива—Иве—Ивин*), јер су са њиховим језичким осећањем сагласнији зависни облици по мешовитој промени него по класичној вуковској.

Питање трећег, досад нормативно непризнатог типа постаје све актуелније. Хипокористици типа *Сјоле, Дуле, Крле* све чешће из домаћег, фамилијарног жаргона прелазе у сферу јавне употребе, а тиме траже и нормативно регулисање. Актуелности питања доприноси и честа употреба одговарајућих словеначких и македонских имена у нашој јавности; за ова имена ми, истина, не можемо уводити посебне образце, различите од оних које иначе признајемо, али — подударујући се са типом који избија на видело из српскохрватских говора — она реално доприносе продирању промене типа *Сјоле—Сјолеџа* у јавну реч.

Мислим да је већ дошло време да престанемо са сузбијањем овог типа промене, кад је у складу са говорном ситуацијом, да треба да га допустимо као право и могућност (не и као обавезу), и то једнако и за

наша и за словеначка и македонска имена. Ово још не може значити потпуно изједначавање са прва два типа, јер ће отпор језичког осећања прекорачивању реалне говорне основе бити код овог типа јачи него у односу на прва два.

Одступање од изворног типа промене, ако име јасно спада у језичку област којој је својствен само један тип, и иначе није пожељна појава. Врло необично, готово гротескно би звучало ако бисмо о личностима из „Горског вијенца“ говорили као о „попу Мићи“ или „кнезу Ради“, поготово „кнезу Радету“. Ипак је идеално разграничење немогућно, јер се лингвистички, према самој структури имена углавном не може закључити по којој промени иде. Име *Page*, на пример, обично је у разним крајевима по све три промене; имена типа *Јуре*, *Фране* нормално иду по другом типу (*Јуре—Јурѐ—Јурин*), али у Истри имамо *Јуре—Јуреџа*; херцеговачка презимена типа *Хумо*, *Гребо*, *Скоко* у долини Неретве — где су најобичнија — иду по другом типу, али већ у Невесињу по првом; једино се за имена на — *че* (*Ивче*, *Миланче* и сл.) извесније може знати да добијају проширење *-еи-*, али је то случај маргиналног значаја, због невелике фреквенције ових имена. Из свега излази да се у промени имена поменутих типова мора рачунати са дублетизмом и колебањем, према чему морамо имати толерантан однос.

Уз нека њишања њтранскрипције џирианих имена

На требињском Савјетовању о правописној проблематици у БХ, поред других тема (в. у рубрици *Х р о н и к а*), било је доста речи о разним проблемима писања страних имена. Тај је материјал и први дошао на ред за објављивање (објављено, на жалост, са доста тешких штампарских грешака), као садржај једног двоброја сарајевског часописа за питања нашег књижевног језика — *Књижевни језик V* (1976), 3—4. Осврнућемо се на неке од разматраних проблема, без икакве тежње исцрпном коментару.

Изворно и њрилагођено њисање. У дискусији о реферату С. Јанковића др Иван Клајн — кога су иначе читаоци београдске периодике имали прилике да упознају као веома активног и компетентног стручњака и преданог радника на пољу културе нашег књижевног језика — заузео је један по нашем мишљењу веома споран став, тј. заложно се за ширење изворног писања страних имена и у латиничкој пракси у Србији.

Према ономе како је његово излагање препричано у приказу дискусије (у наведеном часопису, стр. 91), постојећу двојаку праксу „не би требало схватити као неко варијантно питање“. Писање у прилагођеном, преозвученом облику, тзв. фонетска транскрипција, представља „у случају писања њирилицом „нужно зло“, а у случају употребе латинице никако је не би требало практиковати“. Заложно се „да се у стручној литератури страна имена пишу латиницом изворно, а ако се не ради о стручној литератури, онда би уз прво навођење адаптираног облика страног имена требало у загради дати и изворни облик“.

Овде треба најпре подсетити да и у самом тексту правописа из 1960. године постоји препорука која би — да је стриктно примењена — довела до одлучног ширења изворног писања. У тачки 166. стоји, наиме: „У научним делима, у уџбеницима средњих и виших школа и у сличним књигама . . . када се пишу латиницом, обавезно је изворно писање с додатом ознаком изговора у загради при првом навођењу“.

Та препорука уопште није прихваћена тамо где није већ било у обичају изворно писање (изузеци, наравно, увек постоје), јер је оштро задрала у традицију створену у источним областима, а била је противна и самом општем начелу Правописа, који није пошао на унифицирање него на признавање укореењених двострукости; уосталом, у претходној реченици у тексту Правописа изричито стоји: „Оставља се слободна употреба једног и другог пачина писања, само — ако је реч мање позната — треба уз фонетски изговор први пут у загради додати изворно писање, а ако се она изворно пише, треба јој у загради навести фонетски изговор“.

Ни сада нема вероватноће да се прихвати изворно писање као опште решење, а ни оправдања да се наша културна пракса усмерава у том правцу. Поред створених навика, разлози отпора двојаке су природе.

Пре свега, прилагођено писање није никакав мање вредни начин, никакво нужно или ненужно зло (не само у ћирилици, где изворно написано име значи у ствари цитат из страног језика, него и у латиници) — већ један од нормалних избора између две могућности, од којих свака има и предности и недостатака. Главна је предност изворног писања верност и осигурана идентификација имена, а преозвученог — прилагођеност, олакшано и за читаоца удобно уклапање у наш језички израз (што је нарочито важно за географска имена, од којих многа улазе у фонд неопходних знања образованог човека). Додајмо уз то да адаптирани начин никако није неприкладан за више образовне ступеве и да је неприхватљиво његово ограничавање на популарне и деци намењене текстове (као што београдска телевизија ограничава ћирилицу на емисије за село и за школску децу).

Други је разлог практичне природе, и проистиче из напоредног служења обема азбукама, а с тим и природне тежње да у обема примењујемо исту ортографију, да док пишемо не морамо ни мислити у којем ће писму текст бити објављен. Латиничком машином најчешће куцамо и текстове који ће бити објављени ћирилицом, или за које унапред не знамо како ће бити штампани, а истом машином правимо преписе са рукописног ћириличног текста; за такву активну двоазбучност веома је удобно имати иста правила за оба писма.

Што се тиче препорука да се у прилагођеном писању при првом помињању наведе и име у изворном лику, ни ту не треба прописивати никаква формална правила. Где је заиста потребно да се покаже и тај начин писања, то се може учинити на различите начине (у загради, у напомени испод текста, а у књигама и посебно на почетку или на крају

основног текста), при чему је ауторова ствар да изабере најприкладнији начин.

Укратко — у погледу начина писања страних имена нема простора ни за какво мењање традиције и укоренење праксе и ни за какво једнострано ублажавање постојећег двојства.

О писању неких словенских имена. Колико је сложено нормирање писања словенских имена — нарочито из севернијих словенских језика — показао је објављени реферат Богдана Дабића. Сложеност се појачава зато што поред момената фонетске и фонолошке природе овде битну улогу има и међујезичка сродност, која се често може искористити за боље прилагођавање преузетог имена нашим системима, нпр. промени по падежима. Дабићев коментар је у целини показао да су се аутори Правописа углавном добро снашли у овој материји, да су се одређивали за најбоље или једно од бољих могућних решења. Истина, не увек; можемо се, на пример, без резерве сложити с Дабићем да се непотребно тражи упрошћавање секвенци од два иста вокала: „*Чагајев*“ уместо бољег *Чаагајев* (рус. *Чаагаев*).

Тешкоће утврђивања одређених правила често су у томе што из већ постојећих преседана не проистиче исто правило. Тако за умекшано *л*, *н* испред *е*, *и* имамо, с једне стране: *Доњец*, *Оњег*, *Кузњецк*, *Вороњеж*, *Љермонтов*, *Њекрасов* итд., а и читава једна ужа категорија презимена на *-нин* тако се преноси, од *Мињина* до данашњих имена (в. код Гордане Јовановић, *Наш језик* XXII, св. 1—2). Образац који се спонтано створи у таквим конкретним категоријама треба признати и као правило, али би нас предалеко одвело кад бисмо генерализовали преношење руског умекшавања, јер би руска ономастика коју преузимамо просто добила лик друкчији од традиционалног; исп. *Нева*, *Јенисеј*, *Лена*, *Канин*, *Смоленск*, *Магнитогорск*, *Нижњи Новгород* (није прихватљиво преводићење са „Доњи“), *Глинка*, *Бјелински*, *Колесников*, *Корнилов*, *Вознесенски*, *Малиновски*, *Ботвиник*, *Леонов*, *Алексеј*, *Николај*, *Никита* итд. — Остаје нам, дакле, да на нове примере примењујемо правило о неумекшавању (сагласно Правопису), сем што из њега можемо изузимати конкретне уже категорије у којима је спонтана пракса уопштила умекшавање.

У још једној категорији постојећи пропис је у потпуном нескладу са правилом које је створила пракса — у писању руских имена немачког порекла. Према правилу Правописа, које има своју логику, та би имена требало писати полазећи од руског писања, а не по оним правилима која примењујемо на немачка имена: *Ејзенишјејн* а не *Ајзенишјајн*. У пракси је управо обрнуто: *Ајзенишјајн*, *Рубиншјајн*, *Голдшјајн*, *Броншјајн*, *Берншјајн*, *Шшјајн* — тј. ова имена пишемо једнако као и она која не преузимамо преко Руса. Мислим да овакво писање не треба сматрати грешком; уосталом, и Руси своја имена типа *Шшјајн* пишу једнако као и западна (и једно и друго „Штейн“), па онда ни ми нисмо у обавези да их диференцирамо.

Што се тиче проблема да ли је у транскрипцији пољских имена боље *Сјенкјевич, Зосја, Казјо* (према Правопису) или *Шјенкјевич, Зошја, Кажјо* (чему би дао предност Дабић) — треба у целини посматрати питање преношења пољских *ś, ź* (гласови практично једнаки нашим дијалекатским, познатим из ијекавских говора). Три доследна системска решења теоријски су долазила у обзир:

1) *с з — сј зј*: *Сјенкјевич, Зосја, Красицки, Лос, Стаска, Свјентоховски, Пшемисл*;

2) *ш ж — шј жј*: *Шјенкјевич, Зошја, Крашицки, Лош, Сташка, Швјентоховски, Пшемишл*;

3) *ш ж* (свуда): *Шенкјевич, Зоша, Крашицки, Лош, Сташка, Швјентоховски, Пшемишл*

— при чему први тип полази у извесном смислу од етимологије, делимично одражене и у пољском писму, други од фонетике, а трећи делом од фонетике а делом од аналогije са нашом алтернацијом *с — ш* и *з — ж*. Правопис се углавном определио за прво решење, само је системска доследност нарушена тиме што је за последњи случај узето *Пшемишл* (Przemysł), слично и *Замошћ* (Zamość), *Кожле* (Kozle). Дабићевом парцијалном корекцијом не би се поправила системска правилност (*Шјенкјевич, Зошја* — уз задржавање *Красицки, Стаска, Зоска* и сл.), па је то и разлог против њеног прихватања.

Питања о правописној норми из једној иривредној предузећа

Из земунског предузећа „Змај“ (индустрија пољопривредних машина), које жели да формира стандард „за лик фирме и кућни стил у концепцији тоталног дизајна“ добили смо неколико питања.

1) Дефинисање примене правописа у реклами. У којој мери је дозвољено одступање? На пример: ако се по правопису пише „Змај“ (мала слова сем почетног и наводници), да ли у рекламним текстовима (проспекти, огласи и сл.) — где је циљ да се истакне или наметне назив — може да се пише ЗМАЈ 132 уместо „Змај 132“? У страним проспектима и огласима то се редовно користи.

Одговор је начелно потврдан. Наиме, кад се у текст уграђују ликовни елементи, кад се неки део текста жели написати тако да оставља одређени визуелни, ликовни утисак — онда се може применити и посебна графика, у оквиру тога и писање верзалом (великим словима).

2) Дефинисање употребе наводника при купању имена радне организације (логотипа). На пример: треба ли у дописима писати „Змај“, ЗМАЈ или како другачије (кад се име односи на предузеће а не на производе)?

Нормално је писање „Змај“. Међутим, ако се и у допису жели постићи утисак о коме смо говорили у вези са рекламом, и овде се може написати ЗМАЈ. С обзиром на чињеницу да је већ таквим писањем

довољно издвојено истакнуто име, наводници у овом другом случају постају сувишни, иако се ни за писање „ЗМАЈ“ (верзал и наводници) не може рећи да је неправилно.

3) Писање имена радне организације у зависним падежима. Да ли је обавезно: у *индустрији „Змај“* и сл. или се допушта и: у „Змају“?

Наводници нису сметња да се употребе и падежни облици (без пртице између основе и наставка), тј.: у „Змају“, *од „Змаја“* итд. Међутим, кад се уместо наводника прибегне верзалу, не би било обично ни препоручљиво нпр. у *ЗМАЈУ, са ЗМАЈЕМ* и сл. (а ни у *ЗМАЈ-у, са ЗМАЈ-ем*), него је ту боље или избећи промену или остати при наводницима и малим словима.

4) Да ли је неопходно ставити цртицу у називима производа који се састоје из имена радне организације и броја, нпр. „Змај-132“ или „Змај 132“?

Нема правописне сметње ни за један ни за други начин писања.

5) Да ли је правилно рећи *дворедни* или *двореди* (мисли се на машину *берач*, која може брати два реда кукуруза)?

Оба су придевска облика исправно изведена, и може се употребити онај који се оцени као обичнији.

Мишар Пешикан